

Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi
Turkey Journal of Theological Studies
[Tiad-2017]

[Tiad], 2022, 6 (1): 109-137

Kur'ân-ı Kerim'in Hz. Peygamber Örneğinde Tasvir Ettiği İslâmî Eğitim Metodu/Sistemi

The leadership of Hz. Prophet the Islamic Education Method System or
Recommended By The Qur'an

Ahmet HAMİTOĞLU

Dr. Öğr. Üyesi, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı

Asst. Prof. Dr, Ağrı İbrahim Çeçen University Faculty of Islamic Sciences

e-mail: ahamitoglu@agri.edu.tr

ORCID: 0000-0002-4129-9665

Mehmet SALİH

**Araştırma Görevlisi Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi
Kur'ân-ı Kerim Okuma ve Kıraat İlmi Anabilim Dalı**

Research Assistant, Ağrı İbrahim Çeçen University Faculty of Islamic Sciences

e-mail: msalih@agri.edu.tr

ORCID: 0000-0001-5203-397X

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types : Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received : 21.04.2022
Kabul Tarihi / Accepted : 22.06.2022
Yayın Tarihi / Published : 23.06.2022
Yayın Sezonu : Haziran
Pub Date Season : June

Atıf/Cite as: Hamitoğlu, Ahmet. Salih, Mehmet " Kur'ân-ı Kerim'in Hz. Peygamber Örneğinde Tasvir Ettiği İslâmî Eğitim Metodu/Sistemi". Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi. 6/1 (Haziran 2022): 109-137. <https://doi.org/10.32711/tiad.1106857>

İntihal/Plagiarism: Bu makale, Turnitin yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir/This article has been scanned by Turnitin.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur/It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Ahmet HAMİTOĞLU, Mehmet SALİH).

Yayıncı / Published by: Mustafa YİĞİTOĞLU

Kur'ân-ı Kerim'in Hz. Peygamber Örneğinde Tasvir Ettiği İslâmî Eğitim Metodu/Sistemi

Öz

İki dünya saadetini insanlara sunmak için inen Kur'ân-ı Kerim, geldiği amaç doğrultusunda insanlara hidayet kaynağı olma görevini asırlardır devam ettirmektedir. Hz. Peygamber, Kur'ân-ı Kerim'den aldığı yönlendirmelerle insanlara hitap etmiş, kendisinden önce bir karanlık girdabında boğulan insanları aydınlığına çıkarmak için onlara yol göstermiş ve onları eğitmiştir. Bu çalışmada Hz. Peygamber'in insanları eğitirken izlediği metodun önemi ve Kur'an ayetlerinin buna nasıl atıfta bulunduğu incelenmiştir. Evvela evrensel bir eğitimci konumunda olan Hz. Peygamber'in; eğitim-öğretimi teşvik ettiği, insanlara karşı merhametli davrandığı, eğitim yaparken bireyleri farklılıklarıyla tanıyarak hareket ettiği ve bu eğitimin Kur'ân ayetleriyle desteklendiği görülmüştür. Ayrıca Hz. Peygamber'in; bu eğitimi yaparken söylediklerini önce kendi uygulayarak örneklik etmesi, güzel tavsiyelerde bulunması, muhatabına hikmetli sözlerle yaklaşması, yaptığı eğitimin konusuyla ilgili kıssalar anlatması gibi bazı eğitim yöntemleri ayetler ve hadisler ışığında ele alınmıştır. Böylece Kur'ân-ı Kerim'in ayetlerinde tasvir ettiği eğitimin adımları açıklanarak günümüz eğitim-öğretimine katkı sunmak hedeflenmiştir.

Anahtar kelimeler: Kur'ân-ı Kerim, Metot, Eğitim, Öğretim, Ahlak, Toplum.

The leadership of Hz. Prophet the Islamic Education Method System or Recommended By The Qur'an

Abstract

The Qur'an, which was revealed to offer the happiness of the two worlds to people, continues to maintain its importance as a source of guidance for people in line with its purpose for centuries. Hz. The Prophet addressed people with the instructions he received from the Qur'an, he guided and educated the people who were in the whirlpool of darkness before him to bring them to the top of the light. In this study, Mr. the importance of the method followed by the Prophet in educating people and how the verses of the Qur'an refer to it are examined. First of all, a universal educator Hz. it has been seen that the Prophet encouraged education, and this education was supported by the verses of the Qur'an. Also, Hz. Muhammed set an example by first applying what he said while giving this education, giving good advice, approaching his interlocutor with wise words, telling stories about the subject of his education, are discussed in the light of verses and hadiths. Thus, it is aimed to contribute to today's education described in the verses of the Qur'an.

Keywords: al-Qur'ân al-Karim Method, Education, Teaching, Morality, Society.

Giriş

Hiç şüphe yok ki doğru ve sağlam eğitimin temelleri, İslâmî eğitim sistemine dayanmaktadır. İslâmî eğitim ise Kur'ân-ı Kerim'in yönlendirmeleri ışığında Hz. Peygamber'in, ailesine ve ashabına karşı sergilediği yaklaşıma ve İslam'ın ilk dönemlerine kadar uzanmaktadır. Bahsedilen eğitim, saygın bir insan kişiliği inşa etmeye çağıran en önemli konulardan biridir. Bu ise, sürekli daha iyiye dönüşüm yoluyla gerçekleşir. Toplumları inşa etmek ve bugünü geleceğe taşımak bu değişimden geçer. Bu da milletin aydınlanmasını ve toplumdaki olumlu etkileşimlerin oluşmasını sağlamaktadır.

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden literatür tarama ve doğrudan veri toplama tekniğine başvurulmuştur. Nitel araştırmacılar bu teknikte bilgiyi doğrudan kaynaktan edinmeyi hedeflemişlerdir. Çalıştıkları ortamlarda kaynak olarak belirledikleri verilerle doğrudan ilişki içinde bulunarak ve uzun zaman harcayarak bunu gerçekleştirmektedirler.¹

Günümüzde uygulanan eğitimlerin birçoğu sadece dünya saadetini elde etmeye yönelik olup, uhrevi saadet ile ilgili hususlar göz ardı edilmektedir. Dünyevi arzular ve maddi ihtiyaçlar amacına yönelik yapılan eğitimler, her ne kadar insanoğlunun fizyolojik ihtiyaçlarını karşılasa da insanın asıl ihtiyaç duyduğu ruhani, diğer bir ifadeyle manevi boşluğunu dolduramamaktadır. Durum böyle olunca toplumdaki ahlaki ve edebi dönüşüm mevcut eğitimle tam gerçekleşmemekte, bireyler arası ilişkiler maddi düzeyde kalmakta ve toplum her geçen gün daha da metalaşmaya doğru gitmektedir. Hal böyle olunca insanın hem maddi hem de manevi yönünü geliştirmeyi esas alan eğitim sistemlerinin geliştirilmesi, toplumun maddi imarı yanında manevi açıdan da imarının sağlanması için insan fitratına uygun, insanı manevi yönden eğiterek iç huzuru temin eden, böylelikle toplumun da manevi bağlarını güçlendiren eğitim modellerinin geliştirilerek uygulanması gerekmektedir. Tarihsel bağlamda bu soruna bakıldığında ahlaki çöküntü ve kırılmaların arttığı, insanoğlunun dünyevi arzular ve maddi uğraşlar etrafında yaşadığı bir zaman diliminde, Kur'ân-ı Kerim'in Hz. Peygamber'e inerek o toplumu ıslah ettiği, maddi kalkınmanın yanında manevi kalkınmayı da gerçekleştiren bir yöntemle insanları eğittiği bilinmektedir.

Kur'ân-ı Kerim ve ilk muhatabı olan Hz. Peygamber'in nasıl bir yöntem ve üslup kullanarak bu toplumsal değişimi gerçekleştirdikleri inceleme konusu yapılarak mevcut eğitim programlarına katkısının araştırılması bugünün en önemli konularından bir olduğu düşünülmektedir. Böyle bir bilinçle hareketle konuyla ilgili yapılan araştırmalar neticesinde Kur'ân-ı Kerim ve Hz.

¹ Şener Büyüköztürk, Ebru Kılıç Çakmak, Özcan Erkan Akgün, Şirin Karadeniz, Funda Demirel, *Eğitimde Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, (Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 2018), 258.

Kur'ân-ı Kerim'in Hz. Peygamber Örneğinde Tasvir Ettiği İslâmî Eğitim Metodu/Sistemi

Peygamber'in eğitim yönüyle ilgili muhtelif çalışmaların yapıldığı görülmektedir.² Bu çalışmaların bir kısmı direkt Hz. Peygamber'in eğitim konusundaki tutumlarını ele almakta, meseleyi sadece Nebvî düzeyde tutmaktadır. Daha ziyade eğitim konusunu Hz. Peygamber döneminde mevcut olay ve olgular üzerinden aktarmakta; Kur'ân-ı Kerim'in, "makalemizde konu edindiğimiz şekilde" eğitimi nasıl tasvir ettiği, Hz. Peygamber özelinde nasıl bir yere ve hangi yöntemlerle konumlandırıldığı üzerinde durmamaktadırlar. Ayrıca bu çalışmalar kapsamında, eğitim ve insan psikolojisi, Kur'ân'ın eğitimle ilgili tutumu, Kur'ân'da eğitimle ilgili kavramların bazı bilim dallarıyla ilişkisi veya direkt Hz. Peygamber'in eğitim yönü ele alınırken bu çalışmada Kur'ân-ı Kerim'in ayetlerle atıfta bulunduğu eğitim yöntemleri ve Hz. Peygamber'in kişiliğinde bu yöntemlerin izdüşümleri araştırılmıştır. Ayrıca bu çalışmada, Hz. Peygamber'in Kur'ân ayetleri ışığında ve sünnet bağlamında çağdaşlarına yönelik sunduğu yöntemler, birlikte açıklamaya çalışılmıştır. Bu yöntemler ve toplumdaki yansımaları aktarılırken sadece teorik değil pratik yansımaları da örneklerle sunulmuştur. Bütün bunların yanı sıra, yüce Allah'ın; Hz. Peygamber'in eğitimle ilgili özelliklerini nasıl tanıttığı ve yaşadığı toplumda onu nereye konumlandığı da tespit edilmiştir. Bu çalışma yapılırken Hz. Peygamber'in uyguladığı yöntemlerin hangileri olduğu, bu yöntemlerin o zamanki toplumda kabul görüp görmediği, insanların olumlu veya olumsuz davranışlarına etkisinin boyutu sorgulanmış, mevcut soruların tüm yanıtları gün yüzüne çıkarılarak Kur'an'ı Kerim'in ışığı ve Hz.

² Mehmet Şanver, "Dinî Tebliği ve Eğitim Açısından Kur'an'da İnsan Psikolojisi ve Özellikleri", Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 10/1 (Ocak 2001): 137-164; Fahri Kayadibi, Kur'an'ın Eğitim, Bilim ve Araştırmaya Verdiği Önem, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 14/1, (Nisan 2006), 1-15; Muhiddin Okumuşlar, "Kur'an'da Tebliğ, Davet Ve Emir-Nehiy Kavramlarının Eğitim Felsefesi Açısından Değerlendirilmesi", Marife Dini Araştırmalar Dergisi 7/1 (Nisan 2007): 93-104; Abdurrahman Kasapoğlu, "Kur'an'da "Tenzil" Kavramına Eğitim Açısından Bir Yaklaşım", İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 5/1 (Mart 2014): 41-84; Şakir Gözütok, Hz. Peygamber Döneminde Eğitim Öğretim, (İstanbul: Ensar Yayınları, 2017); Necmettin Çalışkan, Cahiliye Dönemi Muallim Algısı Bağlamında Kur'ân'da Ve Hadislerde Risalet Görevi Ve Eğitim İlişkisi, Cemil Meriç-10. Uluslararası Sosyal Bilimler ve Spor Kongresi Tam Metin Kitabı, ed. Ender Eyuboğlu-Sami Baskın, (Hatay: Saybilder Yayıncılık, 2018) 908-914; Remzi Kaya, "Kur'ân-ı Kerim'de Öğrenci ve Eğitimci Olarak Hz. Muhammed", Afyon Kocatepe Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi 1/1 (Aralık 2018): 20-56; Çiğdem Can Kaynak, Kur'an-ı Kerim Çerçevesinde Eğitim, Eğitimci ve Eğitilen, Erzurum Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 24/2, (Haziran 2020), 705-725; Çiğdem Can Kaynak, Kur'an-ı Kerim Çerçevesinde Hz. Peygamber'in Eğitim Yöntemleri Ve Uygulama Örnekleri, (Bayburt: Bayburt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013), 1-147; Abdülfettah Ebû Gudde, er-Rasûlü'l-Muallim ve Esâlibihi fi't-Ta'lim, Çev. Enbiya Yıldırım (Ankara: Takdim Yayınları, 2021).

Peygamber'in örneğinde yürüyen bu sistemin yöntemleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın sonucunda İslâmî eğitim sistemiyle ilgili ulaşılan yöntemlerin her öğrenci ve eğitimci tarafından istifade edilerek kendi çevresinde tatbik edilmesi beklenmektedir.

Yapılan araştırmanın kapsamı şu konulardan oluşmaktadır: Giriş bölümünde konunun öneminden ve araştırma planından bahsedilmiştir. Çalışmaya başlarken, "metot" ve "eğitim" sözcüklerinin sözcük ve terim anlamlarından söz edilmiştir. İkinci olarak günümüzde yaşadığımız bu zor koşullarda Müslüman neslin yetiştirilmesinde bu mutedil İslâmî eğitim metodunun öneminden özellikle bahsedilmiştir. Üçüncü konuya gelince, burada Hz. Peygamber'in (s.a.v.) şahsiyeti ve eğitim kişiliğinin en önemli özelliklerinden bahsedilmiştir. Dördüncü olarak Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ailesine, ashabına ve onlardan sonra gelen tüm İslâm ümmetine miras bıraktığı eğitimde takip ettiği üslup ve yöntemlerden bahsedilerek onları nasıl eğittiği ve nasıl yönlendirdiğiyle ilgili önemli noktalar açıklanmıştır. Beşinci olarak ise günümüz toplumu için eğitim-öğretim ve rehberlikte Hz. Peygamber'in eğitim yöntemi ve bu yöntemin dayandığı temel içeriklerden almamız gereken en önemli tavsiye ve çözüm önerileri belirtilmiştir. Sonuç kısmında ise yapılan araştırmada ortaya çıkan başlıca bulgulardan ve önerilerden bahsedilmiştir.

1. Eğitim ve Metot Kelimelerinin Tarifi

1.1. Metot Sözcüğünün Sözlük ve Terim Anlamı

Metot sözcüğü sözlükte açık ve seçik yol, yöntem, yaklaşım manalarına gelmektedir. Nitekim Kur'an'da da "sizden her biriniz için bir şeriat ve bir yol koyduk"³ ayetinde aynı sözcükle "yol" manası kastedilmiştir. En doğru yol; açıklayıcı ve apaçık olandır denilmektedir.⁴

Metot sözcüğünün terim manası ise Râgıp el-İsfehânî'ye göre açık yol/yöntem,⁵ İbn Kesîr'e göre açık ve kolay yol/yöntem,⁶ Mennâvî'ye göre ise kullanılan yol, izlenen yol/yöntem manasına gelmektedir.⁷ Yukarıdaki ifadeler incelendiğinde metot sözcüğünün tarifi için sonuç olarak şunu söylemek

³ Kur'an-ı Kerîm Meâli, Halil Altuntaş-Muzaffer Şahin (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2014), el-Mâide 5/48.

⁴ Ali b. İsmail el-Mürsi, *el-Muhkem ve'l-muhit ve'l-'azam*, thk. Abdülhamit el-Hindavi (Beyrût: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1421), 4/171; Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab* (Beyrut: Dâru Sâdır, 1990), "nhc" 2/383; ez-Zebîdî, *Tâcu'l-arûs min cevâhiri'l-kâmûs* (Mısır: Daru'l-Hidaye, ts.), "nhc" 6/251.

⁵ Râgıp el-İsfehânî, *Müfredatu elfazu'l-Kur'an* (Şam: Daru'l-Kalem, 2009), 826.

⁶ Ebü'l-Fidâ İsmail b. Ömer İbn Kesir, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, thk. Muhammed es-Seyd vd. (Kahire: Darü'l-Hadis, 1426), 2/760.

⁷ Muhammed Abdürraûf b. Ali el-Mennavi, *et-tavkîf ale mühimmâti't-Tarîf* (Kahire: Âlemü'l-Kitâb, 1410), 1/317.

mümkündür. Belirli bir üslupla açık yöntemler takip edilerek gidilen bir süreçtir.

1.2. Eğitim Sözcüğünün Sözlük ve Terim Anlamı

Eğitim sözcüğü Arapça terbiye sözcüğünün Türkçe karşılığı olup, Rabb sözcüğünden türemiştir. Rabb ise; sözlükte sahip, efendi, koruyucu, yönetici, terbiye edici ve nimet veren manalarında kullanılmaktadır. Bu isim yalnızca yüce Allah'a izafe edilerek kullanılan bir isim olup başkasına izafe edilmez. Başkasına izafe edildiğinde filanın rabbi şeklinde anlaşılmaktadır. Rabb sözcüğünün kökenine gelinecek olursa bir şeyi yavaş yavaş mükemmelliğe doğru götürmek olan eğitim anlamına gelmektedir.⁸

Eğitimin terim anlamıyla ilgili birçok âlim görüş belirtmiştir.⁹ Onu; bir şeyi yavaş yavaş yapmak, bir durumdan başka bir duruma doğru inşa etmek anlamında tarif edenlerin yanı sıra, kişiyi; hayatın meşakkat ve zorluklarına karşı muhtaç olduğu yeme, içme ve terbiye ile yetiştirip beslemesi, güçlü, sağlıklı ve yetenekli büyümesini sağlama şeklinde tanımlayanlar da bulunmaktadır. İnsanın eğitilmesi ve tam mükemmelliğe ulaşması ise ancak eğitimle olabilmektedir. Burada eğitimin kastedilen manası; insan vücudunu, zihnini, ruhunu, hissini, vicdanını ve duygularını beslemesidir.¹⁰ Başka bir tanıma göre hayatın en alt evrelerinde dikkat ve özen göstererek, ister fiziksel yönüne, isterse ahlaki yönüne yönelik olsun, çocuğa temel davranış kurallarını kazandırmak ve bununla birlikte içinde bulunduğu toplumun normlarını kazandırmayı sağlamaktır.¹¹

Yukarıda verilen tüm tanımlardan hareketle eğitimin tarifini şöyle özetlemek mümkündür. Eğitim; bir kişiyi eğitim başta olmak üzere, rehberlik, gözetleme ve beslenme gibi konuların tümüne önem vererek mükemmel hale getirmek üzere eğitmektir. Yani eğitim, insanı beden ve ruhen besleyen her şeye önem vermek olup onu ruh, duygu, vicdan ve sevgi gibi özelliklerinde en mükemmel dereceye ulaştırma eylemi olduğu söylenebilir.

2. İslâmî Eğitim Metodu ve Günümüzdeki Önemi

⁸ Mübarek b. Muhammed İbnü'l-Esîr, *en-nihâye fi garîbi'l-hadisi ve'l-eser*, thk. Tâhir ez-Zâvî - Mahmud Muhammed et-Tannahî (Beyrût: el-Mektebetü'l-İlmiyye, 1399), 2/180; İbn Manzûr, "rab", 1/401; ez-Zebîdî, "rab", 2/461.

⁹ el-Mennavi, *et-Tavkîf*, 1/95.

¹⁰ Abbâs Mahcûb, *Usûlü'l-fikri't-terbevi fi'l-İslâm* (Süriye: Darü İbn Kesir, ts.), 15.

¹¹ Ahmed Mahmud Hasan İyad, *el-Ehdâfî't-terbeviyye li'l-ibâdati fi'l-İslam* (Darü'z-Zehra li'n-Neşri ve't-Tevzi', 2010), 1/14.

Eğitim; her millette ve medeniyette ilerlemeyi, refahı ve yenilenmeyi tesis eden, tüm değişim ve gelişimlerin temelini oluşturan önemli bir faktördür. Bu faktör, insan ruhunu süsleyen, beyinleri eğiten ve milletlerin inşasını sağlayamaya giden önemli bir olgudur.

İslâmî eğitim sistemi ise bu ümmette vücut bulan ve temelden yukarıya kadar yükselen dosdoğru bir süreçtir. Bu güçlü ümmet; olağanüstü, etik ve insanî idealler inşa eden benzersiz bir toplumdur. Yüce Allah, bu eğitim metodunun veryüzünün her tarafına ışık saçmasını takdir ederek bu aydınlığı, topluma doğru yolu gösteren ve ıslah eden bir sistem olarak yaymıştır.

Hız. Peygamber, büyük ve güçlü bir ümmetin kurulmasında çok payı olan ve İslâmî eğitim sistemini en iyi şekilde uygulayan otoriter şahsiyetler yetiştirmiştir. Bu şahsiyetleri ise İslam hükümlerinin henüz tafsilatlı olarak inmediği, yalnızca inançla ilgili ayetlerin indiği bir zamanda yetiştirmeye başlamıştır.¹² İslam'ın yeni yeni oluşmaya başladığı bu dönem göz önünde bulundurulduğunda İslâmî eğitim sisteminin önemi ve gücü anlaşılmaktadır. Nitekim Yüce Allah Hz. Peygamber ve sahabelerinden bahsederken onların durumunu şöyle anlatmaktadır. *“O, Allah'ın elçisi Muhammed'dir. Onunla beraber olanlar kâfirlere karşı sert, kendi aralarında merhametlidirler. Onları, Allah'ın lütuf ve rızasına talip olarak hep rükûda ve secdede görürsün. Secdenin tesiriyle yüzlerine simaları oturmuştur; Tevrat'ta onlar için yapılan benzetme budur. İncil'deki misalleri ise bir ekindir: Çiftçileri sevindirmek üzere filiz verir, onu güçlendirir, kalınlaşır ve kendi sapları üzerinde durur. Onlar (müminler) yüzünden kâfirler öfkeden kahrolsunlar diye (böyle olmuştur). Onlar arasından iman edip dünya ve ahirete yararlı işler yapanlara Allah bir bağışlama ve büyük bir ödül vadetmektedir.”*¹³

Hız. Peygamber'in vefatından sonra, henüz ikinci asırda onun tatbik ettiği İslâmî eğitim sisteminin izleri belirmiş, toplumun tüm kesimlerine nüfuz etmiş durumdaydı. Hız. Peygamber'in sahabeye uyguladığı eğitim sistemi ikinci asrın başlangıcından itibaren çocukların katıldığı ilim halkalarından tutun ilmi seviyenin en yüksekte olduğu eğitim kurumlarına bile ulaşmıştı. Bu eğitim sisteminin en ince ayrıntısına kadar dikkat edilerek tatbik edilmesi ve yaygınlaştırılması İslam medeniyetinin gelişmesini sağlamış, müntesiplerini İslam'ın ruhuna erıştirmiştir.¹⁴

Yukarıda zikredilen hususlardan dolayı eğitim sistemi, tüm milletlerin ilgisini çeken, bilginlerin ve düşünürlerin asırlardır önem verdiği bir faktördür. Milletlerin zafere giden yolu bulmaları ve zirvede kalmaları, sahip oldukları çokluk, ellerinde bulunan mal veya sahip oldukları güç olmadığı

¹² Mustafa Muhammed et-Tahhân, *et-terbiye ve devruha fi teşkili's-sülûk* (Lübnan: Darü'l-Marife, 1427), 1/11.

¹³ el-Fetih 48/29.

¹⁴ Ahmed Fûad el-Ehvânî, *et-Terbiye fi'l-İslâm* (Mısır: Darü'l-Meârif, ts.), 8.

düşünölmekte, bilakis zafere giden yolda ilerlemek ve zirvede kalmak, doğru ve sağlam bir eğitim modelinden büyük paylar almakla mümkün olacağı düşünölmektedir.¹⁵

Müslömanlar İslâmî eğitim sistemine büyük önem vermiş, bu sistemi uygulama konumunda olan düşünörlörlö ve alimler, onu en iyi yere konumlandırmış, bu alanda en özgün yöntemler geliştirerek bu sistemin daha iyi olması için gayret göstermişlerdir. Bütün bunları yaparken de İslam'ın ilk öğretmeni Hz. Muhammed'i (s.a.v.) örnek alarak yapmışlardır.¹⁶

Bünyesinde müsamaha ve hoşgörüyü barındıran İslâmî eğitim modeli günümüzde en çok ihtiyaç duyulan sistemlerden biridir. Çağımızda; yenilikçi modern yöntemlerin, modern eğitim kurumlarının ve eğitim alanlarının ürettiği yararlı, esnek ve bilimsel eğitim araçları gibi tüm araçlara ihtiyaç duyulmaktadır. Hz. Peygamber (s.a.v.) ve ashabı döneminde, İslâmî eğitimin yetiştirdiği ilk nesli örnek alarak, modern dönemde yeni insanlar eğitmek için aşağıda sayılacak olan yöntemlerin uygulanması, mevcut eğitim sistemine katkı sağlayacağı temenni edilmektedir.¹⁷

İslam eğitim metodunun tüm İslam ölkelerinde, özellikle günümüzde uygulanması, son derece önemlidir. Müslömanlar, sağlam bir ilke, güçlü bir inanç ve açık bir çağrıya sahip olduğundan, izlemesi gereken metodun bu ilke ve inanca tabi olması son derece önemlidir. İslâmî eğitim sistemi bu ilkeye inanan, bu inanca bağlı kalan, bu mesajı taşıyan ve bu çağrıyı gerçekleştiren nesiller yetiştirmek için güçlü bir araçtır.¹⁸

Günümüz İslam dünyası, global düzeyde bir değişim ve dönüşöme girişerek, bir yandan durgunluğun tozunu üzerinden atmakta, bir yandan da Batı'nın saldırganlığından kendini korumaya çalışmaktadır. İslam milleti, eğitimin en alt kademesinden başlayarak İslâmî eğitimde mevcut sorunların ne olduğunu ve modern İslâmî eğitimin içinde yaşadığımız yeni dünya ile uyumlu olabilmek için nasıl olması gerektiği üzerinde durması önemlidir. Günümüzde psikolojik, sosyal ve eğitimsel çalışmaların büyümesine paralel olarak gelişen sorunları aşmadan, çağdaş eğitim sistemini uygulamamız mümkün gözükmemektedir. Ancak mevcut sistemi İslâm tarihinde uygulanan İslâmî eğitim sistemiyle

¹⁵ Muhammd Abdullah es-Semmân, *et-Terbiye fi'l-Kur'âni'l-Kerîm* (Tunus: Darü Ebû Selâme li't-Tibâti ve'n-Neşr ve't-Tevzi', 1981), 14.

¹⁶ Abdülhamit el-Haşimi, *er-Rasûlü'l-arabiyyü'l-mürabbi* (Şam: Darü's-Sekaveti li'l-Cemi', 1401), 400.

¹⁷ el-Haşimi, *er-Rasûlü'l-arabiyyü'l-mürabbi*, 400.

¹⁸ el-Ehvânî, *et-Terbiye fi'l-İslâm*, 3.

birleştirerek onun rehberliği ve eskiden yürüttüğü başarılı yöntemleri takip ederek günümüzde uygulamak gerekmektedir.¹⁹

3. Hz. Muhammed'in (S.a.v.) Eğitimci Kişiliği

Mutedil İslam eğitim sistemi hakkında araştırma yapmak isteyen, onu takip ederek hayatına uygulamak ve referans almak isteyenler evvela İslâmî eğitim sistemini kuran ilk kişi olan Hz. Muhammed (s.a.v.)'in bu konudaki örnek davranışlarını/uygulamalarını araştırmaları ve dikkatle tetkik etmeleri tavsiye edilmektedir. Nitekim O "ben bir muallim/öğretmen olarak gönderildim"²⁰ diyerek hem İslam'ın ilk öğretmeni olmakta hem de öğretmenler için güzel bir örnek konumunda durmaktadır. Hz. Muhammed (s.a.v.), kendi dönemindeki cahiliye Arap'larını, titiz eğitim yaklaşımıyla geceleri inzivaya çekilip ibadetle meşgul olan, gündüzleri de gerek nefsi gerekse de fiili cihat yapabilen bir topluma dönüştürmüştür. Onlardan her biri kendi nefsi için istediğini kardeşi için de ister, kendileri büyük bir zaruret içinde olsalar bile başkalarını kendilerine tercih ederlerdi. Sahabelerin bu davranışlarına o bölgede yaşayan uzak ve yakın toplumlar da şahit olmuşlardır. Ayrıca Yüce Allah onların bu davranışlarını şu ayette taltif ederek şahitlik etmiştir. "Siz, insanlar için ortaya çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz. İyiliği emredersiniz, kötülükten alıkoymazsınız ve Allah'a inanırsınız. Ehl-i kitap da inanmış olsalardı elbette onlar için hayırlı olurdu; içlerinden inananlar da var, fakat çoğu yoldan çıkmıştır."²¹

Hz. Peygamberin liderliğinin etkisi ve doğru rehberliğiyle ortaya koyduğu bu sağlam eğitim sistemi, milyonlarca insanı hem teorik hem de pratik anlamda yetiştirerek büyük bir eğitimci olduğunu kanıtlamıştır.²²

Hz. Peygamber, yaklaşık yirmi üç yıl devam eden vahiy sürecinde İslâmî eğitimi, ehl-i beyti ve ashabına uygulamış, daha sonra tebliğ faaliyetleriyle birlikte bu yöntemini yaşadığı bölgenin dışına çıkarma planlarını yapmıştır. Bu minvalde sâir devlet başkanları ve krallara İslâm'ı tebliğ eden mektuplar göndererek o coğrafyada İslam dininin şekillenmesini sağlamıştır. Bu doğrultuda attığı adımlar onu İslâmî eğitim anlamında evrensel bir insan eğitimcisi olduğu gerçeğini yansıtmaktadır. Nitekim, bir insan yaşadığı dünyada bilgi, takva ve ahlaki yönünü geliştirdiği sürece, insanlar ve nesiller üzerindeki şaşırtıcı etkisinin olabileceği, insanlar nezdinde en büyük eğitimci olarak konumlanabileceği olası bir durum olarak görülmektedir.²³

¹⁹ el-Ehvânî, *et-Terbiye fi'l-İslâm*, 8.

²⁰ Ahmed b. Abdüllah b. Ahmed el-İsbehânî, *el-Müsnedi'l-müstahrec ale sahihi'l-imâmü'l-müslim*, thk. Muhammed Hasan Muhammed eş-Şafii (Beyrût: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1417), 1/146.

²¹ Âl-i İmrân 3/110.

²² Yûsuf Hâtır Hasan es-Süveri, *Esâlibü'r-rasûl fi'd-d'aveti ve't-terbiye* (Sundûkü't-Tekâfü'l-li Riayeti'l-User, 1991), 13.

²³ el-Hâşimî, *er-Rasûlü'l-arabiyyü'l-mürabbi*, 46.

Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) pratiğe dayalı hayatı gözden geçirildiğinde, sahabenin ve ehl-i beytinin davranışlarını değiştiren eğitim yöntemleri araştırıldığında, onları cehalet karanlıklarından ilmin nurlarına çıkardığı, yaşadığı çağda kaybolmaya yüz tutmuş şahsiyetleri bugünün ve geleceğin inşasına rol model bireyler olarak ortaya çıkardığı da göz önünde bulundurulduğunda onun Müslüman nesillerin tanıdığı en büyük örnek eğitimci olduğu açıkça anlaşılmaktadır.

Şimdi onun eğitimci kişiliğinin bazı özellikleri açıklanacaktır.

3.1. Eğitim-Öğretimi Teşvik Etmesi

Hız. Peygamber'in eğitim-öğretimi teşvik etmesinin onun kişisel bir özelliği ve karakterinde bir meleke olduğu bizzat Kur'ân tarafından bize haber verilmektedir. Nitekim yüce Allah "Ümmîlere kendi içlerinden, onlara âyetlerini okuyacak, onları arındıracak, onlara kitabı ve hikmeti öğretecek bir elçi gönderen O'dur. Oysa onlar daha önce apaçık bir sapkınlık içindeydiler"²⁴ buyurmaktadır. Yüce Allah aynı ayetle Hız. Peygamber'in onlara hem maddi hem de manevi ilimleri öğrettiği ve belli bir eğitim sonucunda onları sapkınlıktan hidayete çıkardığı bildirilmektedir. Yine eğitim-öğretim veya öğrenme ve öğretme hususuyla ilgili hadis-i şeriflere bakıldığında kendisinin de bu minvalde sözlerinin olduğu ve insanları öğretmeye/öğrenmeye teşvik ettiği görülmektedir. "Bir topluluğa ne oluyor da komşularını bilgilendirip öğretmiyorlar, onların İslâm'ı anlamalarına yardımcı olmuyorlar, iyiliği emredip kötülükten sakındırmıyorlar? Bir topluluğa ne oluyor da komşularından öğrenmiyorlar, bilgilenmiyorlar, İslâm'ı anlamaya çalışmıyorlar?"²⁵ Hadis-i şerif incelendiğinde yukarıda bahsedilen Hız. Peygamberin insanları eğitim öğretime teşvik ettiği açıkça görülmektedir.

Toplumdaki eğitim öğretim öylesine büyük bir alana sahiptir ki bu alanın ihmal edilmesi toplumsal suçlara neden olabilmekte ve faillerin bu fiilleri dünyevi cezalar ile neticelenebilmektedir. Hız. Peygamber'in tatbik ettiği eğitim sistemine ne ondan önce ne de ondan sonra tarihte eşi ve benzerine tanıklık edilmediği ifade edilmektedir.²⁶

²⁴ el-Cuma 62/2.

²⁵ Ali b. Ebî Bekr el-Heysemî, *Mecme'u'z-zevâid ve menbe'u'l-favâid*, thk. Hüsameddîn el-Kudsi (Kahire: Mektebetü'l-Kudsi, 1414), 1/164.

²⁶ Mustafa Zürcânî, *el-Medhalü'l-fikhü'l-âm* (Şam: Darü'l-Kalem, 1425), 2/641.

Söz konusu eğitim ve öğretimde ise en faydalı bilgi, dini ve dünyevi işlerin yürütülmesinde kişiye fayda sağlayan; bireyi, toplumu ve insanlığı inşa eden bilgi olduğu düşünülmektedir.

3.2. Şefkatli ve Merhametli Olması

Sevgi, merhamet ve şefkat, Hz. Peygamber'in eğitim anlayışının en belirgin özelliklerinden olup insanları davranışlarda ve sosyal ilişkilerde merhametli olmaya sevk eden bir duygudur. Şüphesiz yüce Allah, insanoğluna karakterinin bir parçası olarak merhamet duygusu vermiş ve takvasının gereği onu tüm canlılara göstermesini peygamberi aracılığıyla emretmiştir.²⁷ Dolayısıyla Kur'an-ı Kerim'i okurken merhametin büyük bir ahlaki özellik olduğunu, onun toplumdaki etkilerini ve boyutlarını anlatan ayetlerle dolu olduğunu görmekteyiz. Bunun yanı sıra Hz. Peygamber (s.a.v.) birçok hadisinde eğitimcinin sahip olması, harekete geçirmesi ve uğraşması gereken nitelikler olarak şefkat ve merhametten bahsetmekte, onun Allah'ın razı olduğu işlerden olduğunu, onu yapan kişiyi de cennete koyacağını haber vermektedir.

Nitekim yüce Allah şefkat ve merhamet bağlamında Hz. Peygamber'e atıfla şöyle buyurmaktadır. *"Andolsun, size içinizden öyle bir peygamber gelmiştir ki, sizin sıkıntıya uğramanız ona ağır gelir, size çok düşkündür, müminlere karşı şefkat ve merhamet doludur."*²⁸ Hz. Peygamber için merhamet bir ilke ve davranış modeli haline gelmiş, bu hususta kendisi de şöyle buyurmuştur. *"Allah, merhametli olanlara rahmetle muamele eder. Öyleyse, sizler yeryüzündekilere karşı merhametli olun ki, göktekilerde size rahmet etsinler."*²⁹ Öte yandan yüce Allah'ında ayette işaret ettiği üzere merhametsiz, katı yürekli eğitimcinin ise işinde başarılı olmayacağı ve insanlar nezdinde kabul görmeyeceği açıkça belirtilmiştir. *"Sen onlara sırf Allah'ın lütfu sayesinde yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı kalpli olsaydın, hiç şüphesiz etrafından dağılır giderlerdi."*³⁰

3.3. Talebenin/Öğrencinin Psikolojisine En Uygun Yöntemi Seçmesi

Bu başlık altında Hz. Peygamber'in eğitim yönlendirmelerinde öğrencinin psikolojisine en uygun yöntemi nasıl seçtiği, eğitim sürecinde öğrencinin psikolojik ve sosyal durumunu nasıl göz önünde bulundurduğu incelenmeye çalışılacaktır. Nitekim başarılı bir eğitimin; öğrencinin fiziksel, öğrenme sürecinde anlama, özümleme ve uygulamaya yönelik psikolojik ve zihinsel hazırlığını dikkate alan eğitim olduğu söylenebilir.

²⁷ Muhammed b. Abdullah en-Nisâbûrî, *el-Müstedrek 'ale's-sahîhayn*, thk. Mustafa Abdülkadir 'Atâ (Lübnan: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1411), 4/175.

²⁸ et-Tevbe 9/128.

²⁹ en-Nisâbûrî, *el-Müstedrek*, 4/175.

³⁰ Âl-i İmrân 3/159.

Kur'ân-ı Kerim incelendiğinde Yüce Allah'ın, yarattığı insanın psikolojisini en iyi bilip ona göre hitap yolları seçtiği görülmektedir. Konuyla ilgili ayetlerde Yüce Allah'ın, akleden ve düşünerek doğru yolu bulabilen insanlara cennetin nimetlerini teşvik etmeye yönelik hitaplarda bulunduğu, doğru yolu akledemeyip cennetin nimetlerini teşvik eden ayetlerini kâle almayan insanları da cehennem azabını anlatan ayetlerle korkutarak hidayet bulmasına yönelik hitaplarda bulunduğu gözlemlenmektedir. Örneğin; *"İman edip dünya ve âhiret için yararlı işler yapanlara, kendileri için zemininden ırmaklar akan cennetler bulunduğu müjdesini ver. Onlara cennetteki meyvelerden biri rızık olarak her sunulduğunda, bu daha önce de bize rızık olarak verilendir derler. O kendilerine, benzer şekilde verilmiştir. Ayrıca onlar için orada tertemiz eşler de vardır ve orada onlar sonsuza kadar kalıcıdırlar"*³¹ ayetiyle yüce Allah insanları iman ve iyi amel karşılığında cennetle müjdelemektedir. Bunu yaparken de cennetin insan psikolojisine iyi gelen ve onu iyiye yönlendirici özelliklerinden bahsederek onun ruhunu okşamakta, yapacağı davranışı istenen davranışa dönüşmesini bu metotla arzu etmektedir. Diğer bir hitabında ise; *"Yolun doğrusu kendine apaçık belli olduktan sonra Resûlullah'a karşı çıkan ve müminlerin yolundan başkasını izleyen kimseyi saptığı yönde bırakırız ve onu cehenneme atarız. Orası varılacak ne kötü bir yerdir!"*³² buyurmaktadır. Ayet incelendiğinde yüce Allah, doğru ve açık olan yoldan sapan insanları cehennem varlığıyla korkutmakta, onları hidayete erme hususunda cehennem kötülüğüyle caydırmaya çalışmaktadır. Her iki örnek göz önüne alındığında, yüce Allah'ın iki farklı metotla insanlara yaklaştığı, sahip olduğu psikolojiye göre hitap ettiği görülmektedir. Nitekim sadece nimetleri duyduğunda doğru yolu seçen insan psikolojileri olmakla birlikte nimet anıldığında pek umursamayan ancak azabı ve vereceği korkuyu gördüğünde doğru yolu seçen psikolojiye sahip insanlar da bulunmaktadır.

Kur'ân- Kerim'in ihtiva ettiği emir, nehiy ve tavsiyelerin uygulayıcısı olan Hz. Peygamber'in bir hadisine baktığımızda konuyla ilgili şu hadis-i şerif dikkat çekmektedir. Enes b. Mâlik'in şöyle söylediği rivayet edilmiştir. Rasûlullah ile mescitteyken bedevîlerden biri içeri girdi ve mescidin bir köşesinde namaz kıldı. Daha sonra olduğu yerde abdest bozmaya başladı. Bunun üzerine sahabeler ona bağırarak uyarmaya başladılar. Fakat Rasûlullah bedeviye işini bitirene kadar karışmalarını buyurdu. Bedevi adam işini bitirince Rasûlullah onu yanına çağırarak ona mescitte abdest bozmanın, orayı kirletmenin doğru

³¹ Bakara 2/25.

³² en-Nisâ 4/115

olmadığını, bu mübarek yerlerin Allah'ı zikretmek, namaz kılmak ve Kur'an okumak için yapıldığını hatırlattı.³³

Hz. Peygamber'in bu hadisinde, açık bir yönlendirmeye öğrencinin psikolojik ve sosyal durumunu göz önüne alarak onu eğittiği görülmektedir. Dolayısıyla öğrencinin/talebinin kişisel veya psikolojik yönünü dikkate almadan, önemsenmeden yapılan her eğitim faaliyeti başarısızlık ile sonuçlanabileceği gerçeğine varılabilir.³⁴

3.4. Bireysel Farklılıkları Göz Önünde Bulundurması

Konuyla ilgili ayetlere bakıldığında yüce Allah'ın da insanların tümünü imanî olarak bir seviyede görmediği, yeni Müslüman olanlar ile daha önceden Müslüman olanları ayırdığı görülmektedir. Nitekim bir ayette yüce Allah, "Bedevîler, "İman ettik" dediler. Şunu söyle: "Henüz iman gönüllerinize yerleşmediğine göre, sadece boyun eğdiniz. Bununla beraber Allah'a ve resulüne itaat ederseniz yaptığımız hiçbir şeyi boşa çıkarmaz; Allah çok bağışlayıcı, çok esirgeyicidir"³⁵ buyurmaktadır. Başka bir ayette de bilgi açısından dikkatleri çekmekte, insanlar arasında belli bir farkın olduğunu belirtmektedir; "(Bu adam mı,) yoksa âhiret kaygısıyla ve rabbinin rahmetine nâil olma ümidiyle gece vakitlerinde secde ederek, ayakta durarak kendini ibadete veren kişi mi (daha iyi)?" De ki: "Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu!" Doğrusu ancak akıl iz'an sahipleri bunu anlar"³⁶ buyurmaktadır. Ayet incelendiğinde Allah'ın tüm insanları bilgi olarak bir seviyede tutmadığı, bilenleri bilmeyenlerden ayırarak bilenleri daha taltif ettiği görülmektedir. Başka bir ayette ise; "Rabbinin yoluna hikmetle ve güzel öğüt ile davet et; onlarla en güzel yöntemle tartış. Kuşkusuz senin rabbinin, yolundan sapanların kim olduğunu en iyi bilendir; O, doğru yolda bulunanları da çok iyi bilir"³⁷ buyurmaktadır. Ayete bakıldığında yüce Allah'ın, hikmet, güzel öğüt ve tartışma kavramlarını kullandığı görülmekte, muhatapların akli, ilmi ve hissi olmak üzere seviyelerine bağlı olarak üç tür metodu öne sürdüğü görülmektedir. Allah'ın; Hz. Peygamber'e, muhataplarını hikmet ve tartışma yöntemleriyle akli ve ilmi metotla davet etmeyi tavsiye ettiği, güzel öğüt ile de hissi/kalbi duygularına hitap ederek davet etme metodunu tavsiye ettiği gözlemlenmektedir. Yukarıdaki tüm ayetler göz önünde bulundurulduğunda, insanların imani, ilmi ve duygusal olarak bireysel farklılıklara sahip olduğu

³³ Müslim b. Haccac en-Nisâbü'rî, *el-Müsned sahihi'l-muhtasar sahihi'l-müslim*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâki (Beyrût: Darü İhyâü't-Türâsî'l-Arabî, ts.), 236.

³⁴ Said İsmail Ali, *es-Sünnetü'n-Nebeviyyetü rü'yetü't-terbeviyyetü* (Kahire: Darü'l-Firi'l-Arabi, 1423), 352.

³⁵ el-Hucurât 49/14.

³⁶ ez-Zümer 39/9.

³⁷ en-Nahl 16/125.

görülmede, Yüce Allah'ın; Hz. Peygamber'e bu farklılıkları göz önünde bulundurarak insanlara yaklaşmasını tavsiye ettiği müşahede edilmektedir.

İlk öğretmen Hz. Peygamber, ona soru soran veya direkt konuşmasında muhatabı olan kişilerin bireysel ve psikolojik farklılıklarına karşı çok duyarlıydı. Herkesin anlayışına ve konumuna göre davranmaya özen gösterirdi. Öyle ki daha yeni Müslüman olan kişiler ile önceden Müslüman olup bilgili kişileri birbirinden ayırır, yeni Müslüman olanlara bilgi verirken kalplerini kırmamaya çok önem verirdi. Ayrıca soru soran her kişiye, kendisini ilgilendiren ve durumuna uygun olanı ile cevap vermekteydi. Bir eğitimci konumundan baktığımızda, Peygamber'imizin (s.a.v.) sahabelerini, her birinin kavrama kabiliyetine ve ihtiyacına göre yönlendirdiği açıkça görülmektedir.³⁸

Enes b. Mâlik (r.a.)'ten rivayet edildiğine göre Rasûlullah (s.a.v.) terkisine aldığı Muâz'a hitâben üç defa Ey Muâz diye seslenmiş, o da her defasında buyur, ey Allah'ın Resûlü emrine âmâdeyim, diye cevap vermiştir. Bunun üzerine Hz. Peygamber kim Allah'tan başka ilâh olmadığına ve Muhammed'in, Allah'ın kulu ve peygamberi olduğuna kalpten şehadet ederse, Allah cehennemini ona haram kılar buyurmuştur. Muâz bu müjdeyi Müslümanlara haber vereyim de sevinirler mi, ey Allah'ın Resûlü? diye izin isteyince Hz. Peygamber (s.a.v.), o zaman onlar buna güvenir tembel davranırlar, buyurmuştur.³⁹ Hadis-i şerif iyice incelendiğinde Hz. Peygamber'in bu ince ilmi sadece Muaz'a has kılarak idrakte zorluk çekebilen ve yanlış anlamaya müsait olan bir kavme verilmemesini tavsiye etmiştir. Fakat aynı hadisi üç defa adını zikredip dikkatini celbederek Muaz'a söylemiştir.

3.5. Kötülüğe Karşı İyilik Etmesi

Gerek Hz. Peygamber'in gerekse başka insanların birbirine karşı bu davranışı takınmaları gerektiği Kur'ân-ı Kerim'in birçok yerinde vurgulanmıştır. Örneğin; *"İyilikle kötülük bir olmaz. Sen (kötülüğü) en güzel olan davranışla sav; o zaman bir de göreceksin ki seninle aranızda düşmanlık bulunan kimse kesinlikle sıcak bir dost oluvermiş!"*⁴⁰ buyrulmaktadır. Başka bir ayet-i kerimede; *"Bir kötülüğün karşılığı ona denk bir davranıştır; ama kim bağışlar, düzeltme yolunu tutarsa onun mükâfatını Allah verir. Hiç şüphe yok ki O haksızlık edenleri sevmez"*⁴¹

³⁸ el-Haşimi, *er-Rasûlü'l-arabiyyü'l-mürabbi*, 412.

³⁹ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmi'u's-sahîh*, nşr. Muhammed Zühayr b. Nasr (b.y.: Dâru Tavki'n-Necât, 1422/2001), 7/5967.

⁴⁰ Fussilet 41/34.

⁴¹ eş- Şûrâ 42/40.

buyrulmaktadır. Her iki ayete bakıldığında yüce Allah'ın kötülüğe karşı iyilik metodunun seçilmesi gerektiğini buyurduğu, ayrıca iyiliğin derece olarak kötülükten çok daha yüksekte olduğunu belirttiği görülmektedir.

Ayetlerin birinci derecede tatbik edicisi olan Hz. Peygamber (s.a.v.) son derece merhametli, hoşgörülü ve bağışlayıcıydı. Öyle ki kendisini incitenlere karşı bile tavrı değişmezdi. Yaşadığı coğrafyada farklılıklara sahip insanların bir araya gelmesinde ve birleşmesinde onun hoşgörüsünün ve affedici yönünün etkisini tam olarak doğrulamaktadır. Ebû Hureyre'den nakledildiğine göre Rasûlullah şöyle buyurmuştur. "İman etmedikçe cennete giremezsiniz, birbirinizi sevmedikçe iman etmiş olmazsınız, size onu yaptığınızda birbirinizi seveceğiniz bir şeyi haber vereyim mi? Aranızda selamı yayın"⁴² Bu nedenle; etkin, sevgiyle yürüyen ilişkiler hem insanın kişilik oluşumunda hem kendi içinde mutlu bir şekilde yaşayabilmesi hem de etrafındakilere huzur vermek için bir mihenk taşı mesabesinde. Bunun yanında bu davranış şekli, psikolojik veya doğrudan eğitim veren kişiler ile bunları denetleyen idari otoritelerin sahip olması gereken zaruri bir davranıştır. İnsan kalbinin rahatlığı, ruhunun sakinliği ve bedeninin dinginliği insan ilişkilerinin başarısında gerekli olan duygusal ve zihinsel eylemlerin başında gelmektedir.⁴³

3.6. İlahi Yönlendirmeye Desteklenmesi

Hz. Peygamber'in eğitimci kişiliğinin ilahi gözetim altında ve tasdik edilerek yürüdüğünü gösteren birçok delil bulunmaktadır. Bunun yanı sıra yüce Allah'ın kendisine yönelttiği her şeye zaten kendisi de en üst düzeyde bağlılık göstermekteydi. Zira Hz. Peygamber, Kur'an ahlakını en yüksek düzeyde temsil ettiği için, ona Müslümanlar arasında özel bir yer tayin edilmiş, böylece sözleriyle ve davranışlarıyla hakkın temsilcisi olmuştur. Çünkü o kendi hevâ ve hevesinden konuşmaz ve hareket etmezdi.⁴⁴

Hz. Peygamber'in eğitimi ilahi bir terbiye ve gözetimle olmaktadır. Ayrıca bütün fiillerinde onu kuşatan ilahi bir gözlem mevcuttu. Nitekim yüce Allah "sen bizim gözetimimiz altındasın"⁴⁵ ayetiyle onu desteklediği görülmektedir. Günümüzdeki bir eğitimcinin de Hz. Peygamber'in bu kâmil şahsiyetini, doğru yola erdiren bir örnek olarak benimsemesi, söz ve fiillerini muhakemede ölçü alması ve bizi hidayete erdiren bu dosdoğru yola hassasiyetle tabi olması uygun olacağı düşünülmektedir.⁴⁶ Ayrıca Hz. Peygamber'den örneklerle kendisinin de ilahi gözetim altında olduğu bilinciyle ihsan çerçevesinde

⁴² en-Nisâbûrî, *el-Müsned sahihi'l-muhtasar sahihi'l-müslim*, 1/54.

⁴³ es-Süveri, *Esâlibü'r-rasûl*, 356.

⁴⁴ en-Necm 53/3-4.

⁴⁵ et-Tûr 52/48.

⁴⁶ Ali, *es-Sünnetü'n-nebeviyyetü*, 153.

durması, yürüttüğü eğitim faaliyetlerini Hz. Peygamber'i temsilen yaptığı bilinciyle hareke etmesi yürüttüğü eğitime fayda sağlayacak niteliktedir.

4. Hz. Muhammed'in (S.a.v.) Eğitimdeki Yöntemleri

İslâmî eğitim sisteminde, kendi çağının çocuklarını yetiştiren bir öğretmen ve öğrencinin izlemesi gereken bazı yöntemler bulunmaktadır. Hz. Muhammed (s.a.v.) hayatımızda yöntemlerini takip ettiğimiz ilk öğretmen ve eğitimcidir. Kendisi sahabeleri eğitirken en iyi ve en erdemli yöntemleri seçmekte, muhatabının anlayış kabiliyetini göz önünde bulundurarak dimağlarını en yakın örneklerle süsleyip kavramasını sağlamaktaydı.

Şimdi Hz. Peygamber'in ümmetine uyguladığı eğitim sistemi ve izlediği metotlar hakkında bilgi verilecektir. Onun izlediği bu metotları ondan sonra gelen öğretmen ve öğrenciler de yaptıkları eğitimlerde ve çalışmalarda takip etmiş ve uygulamışlardır. Bu metotları şöyle sıralanabilir:

4.1. Güzel Rehberlik

Onun eğitim ve öğretiminin en önemli, en büyük ve en belirgin yöntemlerinden biri, iyi bir rol model ve harika bir ahlaka sahip olmasıdır. Öyle ki, kendisine bir şey emredildiğinde, önce kendisi onu yapıyor, daha sonra insanlar onu görerek bu durumdan etkileniyor ve gördükleri gibi yapıyorlardı. Bunun için yüce Allah onu kullarına en güzel örnek olarak gösterdiği şu âyetini indirmiştir. *"İçinizden Allah'ın lütfuna ve âhiret gününe umut bağlayanlar, Allah'ı çokça ananlar için hiç şüphe yok ki, Resûlüllah'ta güzel bir örneklilik vardır."*⁴⁷

Rol modellik, bireyin yetiştirilmesinde ve toplumun oluşmasında çok önemli bir etkiye sahiptir. Yeni doğan bir çocuk hayata gözlerini açar açmaz kendisine rol model olarak anne ve babasını görmekte ve onları yaptığı her işte örnek almaktadır. Onları namaz kılarken görse yanlarında durur ve namaz kılmayı öğrenir, onlarda dürüstlüğü sezerse kendisi de dürüst bir birey olur, onları yalan konuşurlarken deneyimlese kendisi de yalan konuşmayı adet edinir.⁴⁸ Konuyla ilgili Hz. Peygamber'in, bir hadis-i şerifte, bir çocuğun annesini nasıl örnek aldığı, doğru eğitim örneğini nasıl gösterdiği şöyle anlatılmaktadır. Hz. Peygamber bir kadını çocuğunu çağırarak gel sana bir şey vereceğim derken görmekte ve şunu söylemektedir. "Ona ne vereceksin? Kadın, hurma vereceğim deyince, Efendimiz şöyle cevap vermektedir: Eğer çocuğa hurma

⁴⁷ el-Ahzâb 33/21.

⁴⁸ es-Süveri, *Esâlibü'r-rasûl*, 356; Saîd b. Ali Kahtânî, *el-Hedyi'n-nebeviyyi fi terbiyeti'l-evlâd*, 2011, 131.

vermeseydin yalancı olarak yazılacaktın.”⁴⁹ Görüldüğü üzere Resûl-i Ekrem Efendimiz, bu merhalede olan bir anneye, yetiştirdiği çocuğuna rol model olduğunu, sözlerine dikkat etmesi gerektiğini bildirmiştir.

Eğitilmiş ve yetkin insan modellerinin varlığı; gelişen dünyada hayatın çeşitli aşamalarında insanların önünde örnek olarak durabilir; davranışsal, duygusal, bilimsel ve sosyal yaşam alanlarında en etkili eğitim yöntemlerinden biri olarak kabul edilebilir. Eğitimde bu yöntem, özellikle çocuklar ve gençler için yaşayan insan modelini sunabilir. Her ikisinde de ilk içgüdüsel eğilim, örnek alma ve gördüğünü taklit etmeyle olabilmektedir.⁵⁰

İnsan kişiliklerinde iyi rol modellerinin varlığı, davranış kalıplarını oluşturmada ve geliştirmede büyük önem taşımaktadır. Rol modellik, sadece sözler ve nasihatler değil; pratik ve gerçekçi yaşam biçimini de sunmaktadır.⁵¹

Rol modellik, diğer bir adıyla güzel örneklik Müslüman kimliği oluşturmak ve İslam toplumunu inşa etmek adına Müslümanları eğitmek, onları aydınlatmak, tutumlarını değiştirmek ve davranışlarını düzenlemek üzerinde derin bir etkiye sahip olabilir.

Rol model veya iyi örnek olma yönteminin önemi, aşağıdaki birkaç hususta ortaya çıkmaktadır;

- Yüce Allah, insanlara kitap indirmekle yetinmedi, onlara gönderdiği elçilerin ve kulları arasında salih kimselerin davranışlarında pratik örnekler sunarak bir rol model oluşturdu. Ardından gönderdiği elçiler vasıtasıyla, Müminlere kıssalar anlattı, önceki toplumların hikayelerini sundu, sonra ayetler indirerek insanların onlara uymasını emretti. *“İşte o peygamberler, Allah’ın hidayete erdirdiği kimselerdir. Şu hâlde onların rehberliğine uy.”*⁵²
- Allah’ın insanları yarattığı fıtrat gereği insanoğlu özellikle pratik meselelerde, meşakkat durumlarında, diğer konularda okumaktan ve dinlemekten ziyade taklit ve örnekten etkilenmektedirler. Bu etki fitri bir özellikte olup genellikle bilinçaltına olduğu düşünülmektedir.
- Güzel örneğin/rol modelinin etkisinin genel olduğu ve farklı seviyelerdeki tüm insanları, hatta aralarında okuma yazma bilmeyenleri bile kapsadığı belirtilmektedir. Çünkü her insanın bir başkasının eylemini anlamasa bile taklit edebileceği ifade edilmektedir.⁵³

4.2. İyi Tavsiye

⁴⁹ Süleyman b. Eş’as es-Sicistânî, *Sünenü Ebî Davûd*, thk. Şuayb el-Arnâvûtî (Beyrût: Darü’r-Risâleti’l-Alemiyye, 2009), 7/4339.

⁵⁰ el-Haşimi, *er-Rasûlü’l-arabiyyü’l-mürabbi*, 442.

⁵¹ el-Haşimi, *er-Rasûlü’l-arabiyyü’l-mürabbi*, 442.

⁵² el-En’âm 6/90.

⁵³ Mahcûb, *Usûlü’l-fikri’t-terbevi fi’l-İslâm*, 448.

Hız. Peygamber'in eğitim sisteminde edindiği yöntemlerden biri de iyi tavsiyelerde bulunup muhatabının davranışlarına yön vererek onu eğitmesidir. Bu yöntem, özellikle insan ruhuna ne zaman ve nasıl hitap edeceğini bilen bilge bir eğitimcinin dilinde olduğunda mükemmel bir etkiye sahiptir. Bununla birlikte bir eğitimcinin aynı zamanda söylediklerinin etkili olabilmesi, muhatabını etkilemesi ve potansiyelini harekete geçirmesine yardımcı olan, doğrudan vicdan yoluyla ruha giden yolu bulmasına yardımcı olacak yeri ve atmosferi de yakalaması gerekmektedir. Çünkü verilen tavsiye, öncelikle bir örneğe ve o örneğin taklit edilmesini sağlayan, onu takip etmeye teşvik eden bir mecraya ihtiyaç duyar. Ayrıca iyi bir tavsiye, insan psikolojisini eğitmede en büyük güdülerden biri haline gelir ve bu da bireyin davranışını değiştirmeye ve ona arzu edilen nitelikleri kazandırmaya katkıda bulunur.⁵⁴

İnsanoğlu, içgüdüsel olarak özellikle sevenlerinden nasihat almaya eğilimlidir. Aldığı nasihat; sevgi dolu bir babadan, merhametli bir anneden, bir ağabeyden, doğru bir arkadaştan, bir öğretmenden veya saygın bir eğitimciden geliyorsa, hayatının seyrini değiştirebilir.⁵⁵

İslâmî eğitimin bir kısmının, vahyin ışığında, Kur'an-ı Kerim ve Peygamber'in saf sünnetinden esinlenen bir eğitim yöntemi olarak nasihat etmeye dayandığı bilinmektedir. Nitekim bu ayet eğitimin bu yönüne ışık tutmaktadır. "Ey insanlar! Rabbinizden size bir öğüt, kalplerdeki hastalıklara bir şifa, inananlara bir rehber ve rahmet gelmiştir."⁵⁶ Başka bir örnek olarak Lokman (as)'in oğluna nasihatleri yine bu kabildendir. "Lokman, oğluna öğüt verirken ona şöyle dedi: "Sevgili oğlum! Allah'a ortak koşma; çünkü O'na ortak koşmak kesinlikle çok büyük bir haksızlıktır."⁵⁷ Ayrıca Hz. Mûsâ'nın firavuna ve kavmine giderken takındığı yumuşak sözlülükle onları iman etmeye çağırması da örnek olarak gösterilebilir.⁵⁸ Şu hadis-i şerif de konuyla ilgili örnekler arasındadır. "Hz. Peygamber bize çok tesirli bir nasihat verdi. Bu nasihatten dolayı kalpler ürperdi, gözler yaşardı. Biz, ey Allah'ın Rasûlü bu nasihat, sanki ayrılmak üzere olan birinin nasihatine benziyor, bari bize bir tavsiyede bulun, dedik. Bunun üzerine Allah Rasûlü "Size, Allah'a çok saygı duymanızı, başınıza bir Habeşli

⁵⁴ Seyyid Kutup, *Menhecü't-terbiyyetü'l-İslâmiyyetü* (Beyrût: Darü's-Şurûk, 1981), 1/178; Kahtânî, *el-Hedy'n-Nebeviyyi fî Terbiyyetü'l-evlâd*, 134.

⁵⁵ Muhammed Fâdil el-Cemmâli, "Nahve't-tecdîdî't-tikri't-terbevi fî âlemi'l-İslâmî", *Mecelletü'l-Müslimü'l-Muâsir* 1 (2017), 11.

⁵⁶ Yûnus 10/57.

⁵⁷ Lokmân 31/13.

⁵⁸ Âmir ed-Derşevî, "el-Binâü'l-ahlâki lî'd-duât fî kissati Mûsâ", ed. Bayram Kanarya, vd., (İstanbul: Nida Yayınları, 2022), 45-67.

köle bile emir olsa, onu dinleyip itaat etmenizi tavsiye ederim. Benden sonra uzunca bir hayat sürenler ihtilaflar görecekler. O zaman, benim ve Hulefâ-yi Râşidîn'in sünnetine sarılınız. Sonradan ortaya çıkarılmış bid'atlardan kaçınınız. Çünkü her bid'at dalâlettir, sapıklıktır" buyurdular.⁵⁹

Etkili bir nasihatın, şu hususlar çerçevesinde olması düşünülebilir;

- Güzel söz söylemek.
- Dinleyicilerin kalplerine ulaşması için iyi bir diksiyona sahip olmak.
- Gerektiği yerde sesi yükseltip ve alçaltmak. Çünkü sözlerdeki tutku ve coşku ahengi, mesajı amacına ulaştıran en önemli hususlardan olduğu söylenebilir.
- İlim ve ahlak. Çünkü bilgi; eğitimin özü, ahlak ise, etkinin ön şartı olarak kabul edilebilir.
- Gönül kazanmak. Gönüllere sahip olan, onları istediği gibi ilim, hikmet ve marifetle yönlendirir.⁶⁰

4.3. Hikmetli Söz/Atasözü

Atasözü; bir konuşmadan, bir sözden alıntılanan veya kendisi söz olan kısa bir cümledir. Nakledilen yere hiçbir değişiklik yapılmadan aktarılır. Atasözleri her millette, birçok araştırmacı ve eğitimci için çok önemli bir kaynaktır. Bu sayede araştırmacı ve eğitimci, bir milletin ümmet bilincini, ahlak bilincini, geleneklerini ve düşünme biçimini açığa çıkararak ahlaki değerleri, toplumsal normları, istek ve arzuları, çocuk yetiştirme yöntemleri ve eğitim çalışmaları gibi alanlarda geçerli mefhumlarla ilgili bilgileri serdedebilir.

Bazen atasözleri, yaygınlık kazanması ve meşhur olması açısından diğer düzyazı ve şiirsel anlatım yöntemlerini geride bırakmış olabilir. Çünkü atasözlerinin kullanım alanı diğer tür yazılardan daha geniştir. Gerek resmi yerlerde gerekse de günlük konuşma dilinde her zaman ve mekânda yer bulabilmektedir. İnsan psikolojisi üzerinde açık bir güce sahip olup sanki bir emirmiş gibi, dinleyiciye karşı dile getirildiğinde, muhatapta ona yönelik bir tartışma eylemine girişme imkânı veya herhangi bir muhalefet etme durumu vermeyecek bir güce sahip olduğu düşünülmektedir. Atasözleri, genellikle insanların bilgeliğini ifade eden delil ve kanıtlarla birlikte zikredilir. Bu nedenle, birçok eğitimcinin ve Hz. Peygamber'in bunu bir eğitim yöntemi olarak kullanması şaşırtıcı olmaması gerekir. Hz. Peygamber'den sonra gelen her eğitimcinin bu yöntemi eğitim yöntemlerinin bir parçası olarak izlemesi önemlidir. Çünkü Hz. Peygamber, ashâbı ile hükümleri mukayese eder, onlara açıklamalar yapar, onlara söylediklerinden gizli olan yerleri açıklığa kavuşturmak için bu yöntemi kullanarak atalarının sözlerinden misaller

⁵⁹ es-Sicistânî, *Sünenü Ebî Davûd*, 7/3991.

⁶⁰ es-Süveri, *Esâlibü'r-rasûl*, 67.

verirdi.⁶¹ Böylelikle ilgi çeken, dikkat uyandıran atasözlerini kullanmak İslâmî eğitimde önemli eğitim yöntemlerinden biridir, denilebilir.

Atasözleri, fikirleri veya kavramları somutlaştırarak bir örnekte sunmaya yönelik kalıplardan oluşmakta, uzakta olanı yakına getirmek için kullanılan, belirsiz bir şeyi netleştirmeye yönelik eğitici ve öğretici bir yöntemdir. Bunun yanında soyut fikirleri, tüm insanların veya en azından çoğunun bildiği somut bir şekilde sunmaya yardımcı olan bir yönü de bulunmaktadır.⁶² Bahsedilen konuyla ilgili Kur'ân-ı Kerim'de yüce Allah şöyle buyurmaktadır. "İşte biz, insanlara bu misalleri anlatıyoruz ama bunların hikmetini gerçek bilgi sahibi olanlardan başkası kavrayamamaktadır"⁶³ Hemen her zaman, atasözleri nasihat verirken veya bir yasağı koyarken daha güçlü, ikna etmede diğer yöntemlerden daha etkili ve daha sağlam bir yöntem olduğu bilinmektedir. Kur'an-ı Kerim ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hadisleri, ibret olarak kullanılan atasözleri ile dolu olup her asrın davetçileri bunları hakkı desteklemek ve delillerini sağlamlaştırmak için kullandıkları da bilinen bir husustur. Eğitimcilerin bu yöntemle muhataplarını aydınlattığı, merak uyandırma aracı olarak kullandığı, dilediği düşünce ve davranışa teşvik ettiği belirtilmektedir. Bununla birlikte aynı yöntemle karşısındakini istemediği bir konuya yabancılaştırabilmekte, övmek veya yermek için eğitim aracı olarak kullanabilmektedirler.⁶⁴

4.4. Kıssa / Hikâye

Kıssa/hikâye; güzelliği, çekiciliği ve eğlencesi olan, genç yaşlı herkesin sevdiği bir edebiyat türüdür. Kur'ân-ı Kerim'deki kıssa; olayların konusu, sunum şekli ve yönetimi itibariyle diğer sanat eserleri gibi müstakil bir eser değildir. Aksine, bilgi ve hakikatleri, ilgi çekici ve hoş bir şekilde ileterek İslâmî kişiliğin inşasına katkıda bulunan İslâmî eğitim araçlarından biridir. Bu yöntemle çocukların yetiştirilmesi onların önünde bir örnek sunması bakımından doğru bir ahlaki eğitimidir. Bu metot çocukların taklit etme eğilimlerini artırır ve kıssadaki kahramanlara özenme yatkınlıklarını harekete geçirir.⁶⁵

Kur'ân-ı Kerim, eğitim sisteminde yer alan her türlü eğitim ve rehberlik için hikâyeyi kullanmaktadır. İster psikolojik ister bilişsel ister bedensel eğitim olsun kıssa ile anlatım tüm alanlar için kanıtlanmış bir eğitim yöntemidir.⁶⁶

⁶¹ Ali, *es-Sünnetü'n-nebeviyyetü*, 372.

⁶² el-Haşimi, *er-Rasûlü'l-arabiyyü'l-mürabbi*, 212.

⁶³ el-Ankebût 29/43.

⁶⁴ Mennâ' Halil el-Kattân, *Mebâhis fi 'ulûmi'l-Kur'ân* (Mısır: Darü'l-Meârif, 1421), 242.

⁶⁵ Sâlih Abdülaziz, *et-Terbiye ve turuki't-tedrîs* (Mısır: Darü'l-Meârif, 1976), 1/247.

⁶⁶ Kutup, *Menhecü't-terbiyyetü'l-İslâmiyyetü*, 1/193.

Kur'an-ı Kerim, müspet hikayelerin önemini şu ayetle vurgulamaktadır. “Biz bu Kur'an'ı sana vahyetmekle (başka konular yanında) en güzel kıssayı da anlatıyoruz. Gerçek şu ki, senin daha önce bunları bilmiyordun.”⁶⁷ Hz. Peygamber (s.a.v.), Kur'an-ı Kerim'in kıssalarla eğitime yaklaşımını ilk takip eden kişi olup İslam bilincini yaymak ve İslam'ın ilkelerini bilinçaltına yerleştirmek için kıssayı etkin bir şekilde kullanmıştır. Hz. Peygamber'in, hikâyeden önemli bir üslup ve davet yöntemi aldığını, onu İslam'ın değer ve anlamlarıyla taşıdığı ve İslam'ın ilk nesli olan sahabeleri de kıssalardan aldığı ilhamla yönlendirdiği bilinmektedir. Hiç şüphe yok ki bu din, inanç olarak düşünceye ve tasavvura, pratikte ise davranışa/amele dayalı olan bir dindir.⁶⁸

Kıssalar Kur'an-ı Kerim'in birçok yerinde zikredilmekte ve müminlerin hayatında büyük etkilere sahip olduğu bilinmektedir. Kur'an-ı Kerim'de, birçok peygamberin kıssasını, geçmiş milletlerin birçok kıssasını, savaş hikayelerini ve Hz. Peygamber döneminde meydana gelen olayları anlatan Kasas Sûresi adında bir sure bile bulunmaktadır. Hz. Peygamber'in Kur'an'dan hareketle izlediği eğitim anlayışında kıssayı kullanması, sahabe toplumu üzerinde açık bir etki bıraktığı söylenebilir. Bu yaklaşım eğitimde kıssaya önem veren Hz. Peygamber için hayati bir öneme sahiptir. Nitekim Hz. Peygamber kıssaları Müslümanlara ve sahabe-i kirama çeşitli konular hakkında yaptığı konuşmalarında bol bol kullanmıştır.⁶⁹

4.5. Diyalog

Diyalog, muhataba açıklanmaya ihtiyaç yeni fikirleri, bilinmeyen üstü örtük bağlantıları ve zihinde kapalılık arz eden kavramları karşılıklı etkileşim vasıtasıyla sunmaktadır. Dolayısıyla diyalog, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) eğitim anlayışında kullandığı yöntemlerden biridir. Dinleyicilerin dikkatini çekmek, psikolojilerini verilecek cevaba karşı heyecanlandırmak ve onları düşünmeye teşvik etmek için izlenen bir yöntemdir. Diyalog, karşı zihne inandığımızı iletmek için onun duygularını ve gururunu incitmeden gönül kapısını açabileceğimiz güzel ve yumuşak bir yöntemdir.⁷⁰

Kur'an-ı Kerim, Müslümanlara ve gayrimüslimlere yönelik söylemlerinde diyalog yöntemini kullanmış olup, aklın gerçeklerini idrak etmek için dinleme, anlama ve algılamaya dayalı bir yöntemdir. Kur'an-ı Kerim'de yüce Allah'ın, Âdem'in yaratılış hikayesi gibi diyalog kalıplarından bahsettiği örneği başta olmak üzere Allah ile melekler, Âdem ile Şeytan arasındaki diyaloga bakıldığında bu diyalogların birer örnek olduğu gözlemlenmektedir. “Ve

⁶⁷ Yûsuf 12/3.

⁶⁸ Ali, *es-Sünnetü'n-nebeviyyetü*, 345.

⁶⁹ Muhammed b. Hasan ez-Zîr, *el-Kasasü fi'l-hadisi'n-Nebeviyyi* (Riyad, 1985), 66.

⁷⁰ Nüseybe Abdülaziz el-Ali, *el-Esâlîbi't-terbeviyyeti fi'l-Kur'ân ve's-sünne* (Kuveyt: Lecnetü Sâid Ehake'l-Müslim fi Külli Mekân, 2002), 74.

Kur'ân-ı Kerim'in Hz. Peygamber Örneğinde Tasvir Ettiği İslâmî Eğitim Metodu/Sistemi

Âdem'e bütün isimleri öğretti. Sonra bunları meleklere gösterip "Sözünüzde doğru iseniz şunların isimlerini bana söyleyin" dedi."⁷¹ "Ey Âdem! Bunların isimlerini onlara bildir" dedi. Âdem bunların isimlerini onlara bildirince de size ben göklerin ve yerin gizlisini kesinlikle bilirim; yine sizin açıkladığınızı da gizlediğinizi de bilirim demedim mi! buyurdu."⁷² Yukarıdaki ayetler incelendiğinde Yüce Allah'ın Hz. Âdem'i bir eğitim öğretim sürecine tabi tuttuğu, bunu yaparken de Hz. Âdem, melekler ve Şeytan ile diyalog vasıtasıyla iletişim kurduğu gözlemlenmektedir. Bu hususlar göz önüne alındığında diyalogun her eğitim sürecinde yer alan önemli araçlardan biri olduğunu söylemek mümkündür.⁷³

Şimdi bir hadis-i şerif ile eğitimde Hz. Peygamber'in diyalog örneklerinden birini gözden geçirmek uygun olacaktır. "Rivayet edildiğine göre, bir adam Hz. Peygamber'e gelerek şöyle dedi: Ey Allah'ın Rasûlü! Benim bir komşum var, bana eziyet ediyor. Hz. Peygamber, ona sabrı tavsiye ederek git ve sabret buyurdu. Aynı adam ikinci ve üçüncü defa da aynı şikayetle gelince Hz. Peygamber: Git, eşyanı yola çıkar buyurdu. Adam gidip eşyasını çıkardı. Bundan ötürü ahali çevresine toplandı, senin halin nedir? Dediler. O da: Benim bir komşum var, bana eziyet ediyor. Orada bulunanlar şöyle demeye başladılar: Allah'ım! Ona lanet et. Allah'ım onu perişan et. Bu olup bitenler kötü komşuya ulaşınca. Komşu adama geldi de şöyle dedi: Evine dön, Allah'a yemin ederim ki, bir daha sana eziyet etmeyeceğim."⁷⁴ Hadis-i Şerif incelendiğinde Hz. Peygamber'in (s.a.v.), sabrı tavsiye ettiği kişiye karşı, zulmü devam eden komşuya kötü davranışından ötürü toplumsal baskı uyguladığı, bu toplumsal baskının onu yaptığı fiilden caydırdığı görülmektedir.⁷⁵ Burada Hz. Peygamber'in var olan bir problemi pratik bir diyalog yöntemiyle çözüme kavuşturduğu gözlemlenmektedir.

Yukarıda zikredilen yöntemler Hz. Peygamber'in (s.a.v.) eğitim, öğretim ve rehberlik konularında kullandığı en önemli yöntemlerdir. Bunlar aynı zamanda Müslümanların kendisinden sonra ümmeti için belirlediği İslâmî eğitim metoduna uyan bir nesil yetişinceye kadar eğitimde takip edilecek bir anayasa niteliği de taşımaktadır. Burada zikredilenler dışında Hz. Peygamber'in

⁷¹ el-Bakara 2/30.

⁷² el-Bakara 2/34.

⁷³ Muhsin Muhammed Saîd, *el-İlmü ve ehlühü fi'l-hadîsi'n-nebeviyyi* (Beyrût: Müessestü'r-Reyyân, 1998), 182.

⁷⁴ es-Sicistânî, *Sünenü Ebî Davûd*, 7/4486.

⁷⁵ el-Haşîmi, *er-Rasûlü'l-arabiyyü'l-mürabbi*, 180.

şüphesiz bahsedilecek birçok eğitim yöntemi bulunmaktaysa da konunun fazla uzatılmaması adına bu kadarıyla iktifa edilmiştir.

5. İslâmî Eğitim Sisteminde Tavsiye ve Çözüm Önerileri

İslâmî eğitim, her zaman ve mekân için geçerli bir sistem olarak kabul edilebilir. İslam'ın ilk eğitimcisi olan ve çağlar boyunca takip edilecek bir nesil yetiştiren Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bize çizdiği bu mutedil, ölçülü yaklaşımını, çözüm önerilerini ve tavsiyelerini göz önünde bulundurmak fayda sağlayacaktır.

Daha önceki dönemlerde Müslümanlar olarak her alanda gelişmiş ülkeler arasında yer alırken şimdi tüm eğitim sistemlerinde en düşük seviyelerde seyretmekteyiz. Günümüz eğitim ve öğretiminde yöntemlerinden uzaklaşmış olduğumuz mutedil İslâmî eğitim sisteminden almamız gereken birçok çözüm ve örnek bulunmaktadır.

Bu hususta izlememiz gereken tavsiye ve çözüm önerileri şunlar olabilir;

- Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ashabına, onlardan sonra gelen tüm ümmeti için tavsiye ettiği İslâmî eğitim sistemine geri dönmek uygun olabilir, çünkü bu özgün sisteme dönerek, içinde bulunduğumuz çağda karşı karşıya olduğumuz problemlerin pek çok çözümünü bulabiliriz.
- Eğitimde kullanılan çağdaş eğitim metotlarının yeniden ele alınması ve değerlendirilmesi düşünülebilir. Bunun nedeni, günümüz eğitiminin mutedil İslâmî yöntemin dışında kalmasıdır. Bunu yaparken, mevcut sistemi geliştirme ve iyileştirme süreci için organize planların geliştirilmesi teşvik edilebilir. Bu planların, hedeflerin belirlenmesini sağlaması, belirlenen bu hedeflerinde belirli öğrenme imkanları sunması gerekmektedir. Ayrıca bu hedeflerin pratik hayatta da gerçekçi bir eğitim anlayışıyla hareket eden davranışa dönüşmesi önem arz etmektedir. Bunun yanı sıra bu doğrultuda kullanılacak eğitim araçlarının ve öğretim yöntemlerinin de belirlenmesi yapılacak düzenlemeye yarar sağlayacağı düşünülmektedir.
- Alenen İslam'a ve Müslümanlara zarar verdiği anlaşılan ve Müslüman toplumları işgal eden Batılı bazı eğitim sistemlerinden uzaklaşmanın doğru olacağı söylenebilir. Nitekim bu batı eğitiminin, toplumumuza ve dinimize yakışmadığı, toplumdaki bireylere körü körüne taklit etmeyi dayattığı, bunun da öğrencilerin ve eğitimcilerin ahlaki yozlaşmasına neden olduğu düşünülmektedir.
- Toplumunu ayrıştırmak için tekfirci fetvalar ve aşırılıklarla dolu eğitimle insanları İslam'a ve Müslümanlara düşmanlaştıran, aşırılıkçı, terörist nesil yetiştirme eğiliminde olan yaklaşımlardan ve İslam'la ilişkilendirilen katı/sert eğitim yöntemlerinden uzak durulması mühim konulardandır.
- Eğitim öğretim kurumlarını önemsemek ve buldukları düşük statüden yükseltmek gerekmektedir. Bunu yaparken, tarih boyunca gelişmiş

ülkelerin sistemlerinde takip edilen hem yönetimsel hem de kurumsal yönler örnek alınması tavsiyeler arasındadır.

- Ebeveynleri eğiterek İslâmî eğitim sistemini her geçen gün daha da ilerletmeye yönelik toplum farkındalığının oluşturulması önem arz etmektedir. Bunu yaparken ilk muallim olan Hz. Peygamber'in bize öğrettiği mutedil İslam anlayışına göre çocuklar doğru bir şekilde yetiştirmeye özen gösterilmesi önemli hususlardandır.
- Günümüzdeki eğitimler hakkında araştırmalar yapmak. Günümüz dünyası çok şiddetli dünyevi arzulara maruz kalıyor. Bu koşullarda eğitim mefhumunun geliştirilip pekiştirilmesi, akıntıya karşı yüzmeye benzer. Bu nedenle sabırlı, azimli ve hoşgörülü olmaktan başka bir seçenek bulunmamaktadır.

Sonuç

Yüce Allah'ın; *"De ki: Hamdolsun Allah'a, selâm olsun seçkin kıldığı kullarına"* ayetinde buyurduğu gibi Alemlerin Rabbi olan Allah'a hamd, efendimiz Hz. Muhammed (s.a.v.)'e, ailesine ve ashabına salât ve selâm olsun. Hz. Peygamber'in örnek hayatına yapılan bu keyifli yolculuk ve tamamlanan bu araştırmanın neticesinde aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

- İslâmî eğitim sistemine dayalı eğitimin, insan kişiliğini oluşturan en önemli konulardan biri olduğu gerek verilen örnekler gerekse de ayetlerdeki tefekkür ve tezekkür vurgularından anlaşılmıştır. Çünkü insanoğlu çevre, okul veya arkadaşlarıyla sürekli etkileşim halinde olan bir varlıktır. Onun eğitimine verilen önemin kişiliğini oluşturmada ve topluma yararlı bir birey olmasında yadsınamaz bir rolünün olduğu tespit edilmiştir.
- Kur'ân-ı Kerim'in birçok ayetinde insanoğluna düşünmeyi, akletmeyi tavsiye ettiği bilinmektedir. Bireyin sağlıklı düşünmesi ve eylemlerini belirli bir düzlemde kontrol etmesi için bazı yöntemler vasıtasıyla bunu gerçekleştireceği tespit edilmiştir.
- İki cihan saadeti sunan İslam dininin insanlara dogmatik bir üslupla hitap etmediği, bilakis müntesiplerini önemsediği, onlara hem Kur'an hem de sünnet aracılığıyla hitap ettiği, onları gerek kişisel gelişimlerinde gerekse toplumsal gelişimlerinde yalnız bırakmadığı gözlemlenmiştir.
- İslâmî eğitim sisteminin, sadece bireyde değişim meydana getiren bir sistem olmadığı aynı zamanda toplumu eğiten ve olumlu bir düzlemde yol almasını sağlayan eğitim sistemi olduğu anlaşılmıştır. Sadece dünya ve dünyada yaptıklarıyla sınırlı olmayan insanın, bu eğitim sayesinde dünyada

intizam içerisinde yaşaması, ahirette ise cennetle neticelenen bir yolculuk yapması hasebiyle önemi haiz bir sistem olduğu idrak edilmiştir.

- Günümüz toplumların ihtiyaç duyduğu sevgi, saygı, hoşgörü, iyimserlik vb. kavramların bahsedilen İslâmî eğitim metodunda bulunduğu, tatbiki mümkün bir durumda insanlara fayda sağlama ve fertler arası etkileşimde birincil derecede etkili olma gücüne sahip olmasından dolayı pratiğe geçirilmesinin önem arz ettiği görülmüştür.
- Hz. Peygamber'in salt bir uyarıcı ve tebliğ edici pozisyonunda durmadığı, kendisine inanan insanlara yönelik eğitimci kimliğiyle, uyguladığı metotlarıyla o dönemki cahiliye toplumunu ıslah ettiği görülmüştür. Onun bu tutumunun asırlar sonrasına ışık tutacak nitelikte olduğu, takip ettiği yöntemlerin insanları karanlıklardan aydınlığa çıkardığı gözlemlenmiştir.
- Yapılan çalışmada öğretmen ve öğrencinin kendi döneminde eğitim öğretim yaparken İslâmî eğitim sisteminin üslup ve kaidelerine uyması gerektiğinin önemine, ayrıca Hz. Peygamber'in (s.a.v.) eğitim ve öğretim yöntemlerini öğrendiğimiz ilk öğretmen ve eğitimci olduğu açığa çıkarılmıştır.
- Yaygın eğitim metotları incelendiğinde her eğitimde belirli yöntemlerin uygulandığı formasyon eğitimlerinin olduğu görülmektedir. Kur'an-ı Kerim'in ayetlerinde tasvir ettiği, Hz. Peygamber'in ise fiil ve davranışlarıyla tatbik ettiği bu sistemin topluma hitap noktasında Kur'an ve sünnet esaslı bir formasyon eğitimi izlediği açıkça görülmüştür.
- Son olarak içinde yaşadığımız muasır eğitim sistemi ve bu sistemin içerdiği metotların Hz. Peygamber'in öğrettiği mutedil İslâmî eğitim yönteminin çeşitli tavsiye ve çözümlerle iyileştirilmesi gerektiği anlaşılmıştır.

Yazar Katkıları/ Author Contributions

Çalışmanın Tasarlanması | Design of Study: AH (%50), MS (%50)

Veri Toplanması | Data Acquisition: AH (%50), MS (%50)

Veri Analizi | Data Analysis: AH (%50), MS (%50)

Makalenin Yazımı | Writing up: AH (%50), MS (%50)

Makale Gönderimi ve Revizyonu | Submission and Revision: AH (%50), MS (%50)

Finansman/ Grant Support

Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir. | The authors declared that this study has received no financial support.

Çıkar Çatışması/ Conflict of Interest

Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir. | The authors have no conflict of interest to declare.

Kaynakça

- Abdülaziz el-Ali, Nüseybe. *el-Esâlîbi't-Terbeviyye fi'l-Kur'ân ve's-Sünne*. Kuveyt: Lecnetü Sâid Ehake'l-Müslim fî Külli Mekân, 1. Basım, 2002.
- Abdülaziz, Sâlih. *et-Terbiye ve Turuki't-Tedrîs*. Mısır: Darü'l-Meârif, 16. Basım, 1976.
- Ali, Said İsmail. *es-Sünnetü'n-Nebeviyyetü Rü'yetü Terbeviyyetü*. Kahire: Darü'l-Firi'l-Arabi, 1. Basım, 1423.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *el-Câmi' u's-sahîh*, nşr. Muhammed Züheyr b. Nasr. 8 Cilt. b.y.: Dâru Tavki'n-Necât, 2. Basım, 1422/2001.
- Cemmâli, Muhammed Fâdil. *"Nahve Tecdîdi'l-Fikri't-Terbevi fi Âlemi'l-İslâmî"*. Mecelletü'l-Müslimü'l-Muâsır 1 (2017).
- Çalışkan, Necmettin. *Cahiliye Dönemi Muallim Algısı Bağlamında Kur'ân'da Ve Hadislerde Risalet Görevi Ve Eğitim İlişkisi*. Cemil Meriç-10. Uluslararası Sosyal Bilimler ve Spor Kongresi Tam Metin Kitabı, ed. Ender Eyuboğlu vd., 908-914. Hatay: Saybilder Yayıncılık, 2018.
- Derşevî, Âmir. *"el-Binâü'l-Ahlâki li'd-Duât fî Kissati Mûsâ"*. *Din, Düşünce ve Ahlak* 1. ed. Bayram Kanarya. vd. 45-67. İstanbul: Nida Yayınları, 1. Basım, 2022.
- Ebû Gudde, Abdülfettah. *er-Rasûlü'l-Muallim ve Esâlîbihi fi't-Ta'lîm*, Çev. Enbiya Yıldırım Ankara, Takdim Yayınları, 19. Basım 2021.
- Ehvânî, Ahmed Fûad. *et-Terbiye fi'l-İslâm*. Mısır: Darü'l-Meârif, ts.
- Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*. Mısır: Daru'l-Hidaye, ts.
- Gözütok, Şakir. *Hz. Peygamber Döneminde Eğitim Öğretim*, İstanbul: Ensar Yayınları, 2017.
- Haşimi, Abdülhamit. *er-Rasûlü'l-Arabiyyü'l-Mürabbi*. Şam: Darü's-Sekaveti li'l-Cemi', 1401.
- Heysemî, Ali b. Ebî Bekr. *Mecme'u'Zevâid ve Menbe'u'l-favâid*. thk. Hüsameddîn el-Kudsi. Kahire: Mektebetü'l-Kudsi, 1414.
- İbn Kesir, Ebû'l-Fidâ İsmail b. Ömer. *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*. thk. Muhammed es-Seyyid Muhammed, vd. 15 Cilt. Kahire: Darü'l-Hadis, 1. Basım, 1426.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem. *Lisânü'l-'Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 1990.
- İbnü'l-Esîr, Mübarek b. Muhammed. *en-Nihâye fi Garîbi'l-Hadisi ve'l-Eser*. thk. Tâhir ez-Zâvî - Mahmud Muhammed et-Tannahî. Beyrût: el-Mektebetü'l-İlmiyye, 1399.

**Kur'ân-ı Kerim'in Hz. Peygamber Örneğinde Tasvir Ettiği İslâmî Eğitim
Metodu/Sistemi**

İsbehânî, Ahmed b. Abdüllah b. Ahmed. *el-Müsnedi'l-Müstahrec Ale Sahîhi'l-İmâmü'l-Müslim*. thk. Muhammed Hasan Muhammed eş-Şafii. Beyrût: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1417.

İsfehânî, Râgıp. *Müfredatu Elfazu'l-Kur'ân*. Şam: Daru'l-Kalem, 2. Basım, 2009.

İyad, Ahmed Mahmud Hasan. *el-Ehdâfü't-Terbeviyye li'l-İbâdati fi'l-İslam*. Darü'z-Zehra li'n-Neşri ve't-Tevzi', 1. Basım, 2010.

Kahtânî, Saîd b. Ali. *el-Hedy'n-Nebeviyyâ fi Terbiyeti'l-Evlâd*, yy. 2011.

Kattân, Mennâ Halil. *Mebâhis fi Ulûmi'l-Kur'ân*. Mısır: Darü'l-Meârif, 3. Basım, 1421.

Kasapoğlu, Abdurrahman. "Kur'an'da "Tenzîl" Kavramına Eğitim Açısından Bir Yaklaşım". *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/1 (Mart 2014): 41-84.

Kaynak, Çiğdem Can. Kur'an-ı Kerim Çerçevesinde Eğitim, Eğitimci ve Eğitilen. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24/2, (Haziran 2020), 705-725.

Kaynak, Çiğdem Can. *Kur'an-ı Kerim Çerçevesinde Hz. Peygamber'in Eğitim Yöntemleri Ve Uygulama Örnekleri*, Bayburt: Bayburt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013.

Kaya, Remzi. "Kur'ân-ı Kerim'de Öğrenci ve Eğitimci Olarak Hz. Muhammed". *Afyon Kocatepe Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi*. 1 / 1 (Aralık 2018), 20-56.

Kayadibi, Fahri. Kur'an'ın Eğitim, Bilim Ve Araştırmaya Verdiği Önem, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 14/1, (Nisan 2006), 1-15.

Kutup, Seyyid. *Menhecü't-Terbiyyettü'l-İslâmiyye*. Beyrût: Darü's-Şurûk, 1981.

Mahcûb, Abbâs. *Usûlü'l-Fikri't-Terbevi fi'l-İslâm*. Süriye: Darü İbn Kesir, ts.

Mennavi, Muhammed Abdürraûf b. Ali. *et-Tavkîf Ale Mühimmâti't-Tarîf*. Kahire: Âlemü'l-Kitâb, 1. Basım, 1410.

Mürsi, Ali b. İsmail. *el-Muhkem ve'l-Muhit ve'l-'Azam*. thk. Abdülhamit el-Hindavi. Beyrût: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1421.

Nisâbûrî, Muhammed b. Abdullah. *el-Müstedrek 'Ale's-Sahîhayn*. thk. Mustafa Abdülkadir 'Atâ. Lübnan: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1411.

Nisâbûrî, Müslim b. Haccac. *el-Müsned Sahîhi'l-Muhtasar Sahîhi'l-Müslim*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâki. Beyrût: Darü İhyâü't-Türâsi'l-Arabî, ts.

Okumuşlar, Muhiddin. "Kur'an'da Tebliğ, Davet ve Emir-Nehiy Kavramlarının Eğitim Felsefesi Açısından Değerlendirilmesi". *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 7/1 (Nisan 2007): 93-104.

Saîd, Muhsin Muhammed. *el-İlmü ve Ehlühü fi'l-Hadîss'n-Nebeviyyi*. Beyrût: Müessestü'r-Reyyân, 1. Basım, 1998.

Semmân, Muhammd Abdullah. *et-Terbiye fi'l-Kur'âni'l-Kerim*. Tunus: Daru Ebû Selâme li't-Tibâti ve'n-Neşr ve't-Tevzi', 1981.

Sicistânî, Süleyman b. Eş'as. *Sünenü Ebî Davûd*. thk. Şuayb el-Arnâvûtî. Beyrût: Darü'r-Risâleti'l-Alemiyye, 2009.

Süveri, Yûsuf Hâtır Hasan. *Esâlibü'r-Rasûl fi'd-D'aveti ve't-Terbiye*. Sundûkü't-Tekâfü'l-li Riayeti'l-User, 1991.

Şanver, Mehmet . "Dinî Tebliği ve Eğitim Açısından Kur'an'da İnsan Psikolojisi ve Özellikleri". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/1 (Ocak 2001): 137-164.

Şener Büyükoztürk, Ebru Kılıç Çakmak, Özcan Erkan Akgün, Şirin Karadeniz, Funda Demirel, *Eğitimde Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 2018.

Tahhân, Mustafa Muhammed. *et-Terbiye ve Devruha fi Teşkili's-Sülûk*. Lübnan: Darü'l-Marife, 1. Basım, 1427.

Zîr, Muhammed b. Hasan. *el-Kasasü fi'l-Hadisi'n-Nebeviyyi*. Riyad, 3. Basım, 1985.

Zürkânî, Mustafa. *el-Medhalü'l-Fikhü'l-Âm*. Şam: Darü'l-Kalem, 2. Basım, 1425.

